

*Boris BEGOVIĆ**

Redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu,
Centar za liberalno-demokratske studije

EKONOMSKA TEORIJA GENERALNE PREVENCIJE: OSNOVNA PITANJA¹

Apstrakt: Cilj rada je da metodologijom ekonomske nauke, a na osnovu dosadašnjih doprinosa u oblasti ekonomske teorije kriminala, razmotri osnovna teorijska pitanja generalne prevencije. Analiza je usredsređena na teorijska pitanja optimalnog nivoa generalne prevencije i optimalne kompozicije faktora generalne prevencije – zaprećene kazne i verovatnoće njene primene. Optimalni nivo generalne prevencije uvek je, usled postojanja njenih troškova, niži od maksimalnog. Budući da se razlikuju funkcije troškova verovatnoće primene kazne i troškova zaprećene kazne, tako da su veći troškovi povećanja verovatnoće primene kazne, optimalna kombinacija faktora generalne prevencije zasniva se na maksimalnom iznosu zaprećene novčane kazne. Novčana kazna je ekonomski najefikasnija vrsta kazne, budući da su njeni društveni troškovi zanemarljivi. Ta vrsta kazne predstavlja transfer blagostanja: umanjenje blagostanja kažnjenika kompenzovano je uvećanjem blagostanja korisnika budžetskih sredstava, odnosno poreskih obveznika. Maksimalan iznos novčane kazne je individualizovan i zavisi od ukupnog bogatstva prestupnika. Razmatranja pokazuju da postoje teorijska i praktična ograničenja u pogledu primene ovako definisane optimalne kazne. Stoga se i pristupa modifikaciji navedenog optimuma, imajući u vidu problem marginalne kazne, povezanost visine zaprećene kazne i verovatnoće njene primene, situaciju nedovoljnog iznosa bogatstva prestupnika u odnosu na težinu krivičnog dela koje je učinio, kao i napuštanje pretpostavke o neutralnosti pojedinaca ka riziku. Pokazalo se, ukoliko je koeficijent elastičnosti očekivane vrednosti kazne u odnosu na zaprećenu kaznu veći od jedinice i ukoliko potencijalni prestupnici imaju averziju prema riziku, da je optimalni iznos zaprećene kazne manji od maksimalnog.

Ključne reči: generalna prevencija, očekivana vrednost kazne, novčana kazna, rizik, transfer blagostanja.

1. UVOD

Ekonomska analiza kriminala poklanja veoma veliku pažnju generalnoj prevenciji. Gotovo da se može reći da je generalna prevencija jedini proizvod kaznenog sistema koji interesuje ekonomiste. To nikoga ne treba da čudi. Jednostavno

* begovic@ius.bg.ac.rs

1 Zahvaljujem se Dragoru Hiberu, Đorđu Ignjatoviću i Mariji Karanikić na komentarima i korisnim sugestijama. Naravno, niko od njih ne snosi nikakvu odgovornost za eventualne preostale greške.

objašnjenje ovakvog odnosa ekonomista prema generalnoj prevenciji leži u samoj osnovi modela racionalnog ponašanja potencijalnih prestupnika, odnosno uslova za činjenje krivičnog dela – uslova koji je još pre više od 40 godina postavio Gari Beker, začetnik ekonomske škole kriminologije /Becker, 1968/.²

Cilj ovog rada je da metodologijom ekonomske nauke, a na osnovu dosadašnjih doprinosa u oblasti ekonomske teorije kriminala, razmotri osnovna teorijska pitanja generalne prevencije.³ Budući da je generalna prevencija osnovni predmet ovog rada, specijalnoj prevenciji pažnja će se posvetiti isključivo ukoliko se preklapa sa generalnom. Preostali motivi kažnjavanja prestupnika, onesposobljavanje (kao forma specijalne prevencije), resocijalizacija i retribucija, neće biti predmet ovog rada.⁴ Shodno navedenom cilju, analiza će se usredsrediti na pitanja optimalne generalne prevencije, optimalne kompozicije faktora generalne prevencije, da bi se potom razmotrile modifikacije jednog i drugog optimuma. Sledi i kratak zaključak.

2. OPTIMALNA GENERALNA PREVENCIJA

Da bi se uopšte moglo postaviti pitanje optimalne generalne prevencije, potrebno je krenuti od analize ponašanja pojedinaca koje dovodi do činjenja krivičnog dela. Beckerov model kriminala je, kao što je već navedeno, u svojoj osnovi model racionalnog ponašanja potencijalnih prestupnika, koje zavisi od čitavog niza faktora, između kojih je i očekivana vrednost kazne – ključni parametar koji utiče na odluku pojedinca da li će da učini krivično delo ili ne. Što je očekivana vrednost kazne veća, manja je verovatnoća da će pojedinac učiniti krivično delo, snažnija je generalna prevencija, odnosno snažnije je odvracanje potencijalnog prestupnika od krivičnog dela.⁵ U Bekerovom modelu, a i u većini modela koji su kasnije nastali, očekivana vrednost kazne je jednostavno, a na osnovu same matematičke (statističke) definicije očekivane vrednosti, proizvod zaprećene kazne i verovatnoće da će ta kazna biti primenjena na prestupnika, odnosno verovatnoća da će prestupnik biti otkriven, pravnosnažno osuđen, a kazna izvršena. Drugim rečima, ekonomski model krimi-

-
- 2 Umesto u rečniku krivičnog prava uobičajenog izraza „učinilac krivičnog dela“, u ovom tekstu će se, lapidarnosti radi, u istom značenju upotrebljavati reč „prestupnik“.
 - 3 Postoje autori /Stojanović, 2007/ koji generalnu prevenciju dele na negativnu, koja se poistovećuje sa odvracanjem pojedinca od toga da učini krivično delo, i pozitivnu, koja „za cilj ima učvršćivanje društvenih i moralnih normi čije usvajanje od strane pojedinca predstavlja najjaču branu vršenju krivičnih dela“. Ne ulazeći u razmatranje opravdanosti navedene podele, u ovom radu se razmatra isključivo generalna prevencija u smislu odvracanja pojedinca od toga da učini krivično delo.
 - 4 Shavell /2004/ je sačinio veoma jasan pregled društvenih ciljeva kažnjavanja prestupnika, odnosno motiva zakonodavca, ukazujući na postojanje izvesnog preklapanja, budući da jedna kazna može da zadovolji i više motiva: generalna prevencija, onesposobljavanje i retribucija, na primer.
 - 5 Bekerov model je model racionalnog ponašanja pojedinca, a model deli ukupnu populaciju na dve grupe: oni koji krše zakon i oni koji ga poštuju. U slučaju onih koji su prekršili zakon generalna prevencija je bila nedovoljna i irelevantno je koliko je bila nedovoljna. To se isto odnosi na one koji nisu prekršili zakon. Na taj način se ovim modelom svi pojedinci „homogenizuju“ u samo dve grupe: jednu za koju nivo generalne prevencije nije bio dovoljan, pa su učinili krivično delo, i drugu za koju je taj nivo bio dovoljan.

nala usredsređen je na razmatranje situacije *ex ante*, pre nego što je krivično delo učinjeno, odnosno na racionalnu *ex ante* odluku pojedinca da se upusti u kriminal.

Teorijski posmatrano, nivo generalne prevencije, odnosno iznos očekivane vrednosti kazne, može da bude takav da odvraća sve potencijalne prestupnike od činjenja bilo kog krivičnog dela, tako da bi, u takvim uslovima, kriminal bio iskorijenjen. Teorijski posmatrano, ovakva apsolutna generalna prevencija, odnosno dovoljno veliki iznos očekivane vrednosti kazne koji će obezbediti apsolutnu generalnu prevenciju, dostupna je svakom društvu. Stoga se postavlja pitanje da li je ona i poželjna, odnosno da li je optimalna sa stanovišta društva. Generalno posmatrano, postavlja se pitanje: koji je nivo generalne prevencije društveno optimalan? Pod optimalnim nivoom generalne prevencije podrazumeva se onaj njen nivo kojim se maksimizuje društveno blagostanje.

Da bi se došlo do odgovora na ovo pitanje, treba poći od činjenice da otkrivanje i kažnjavanje prestupnika ima svoju cenu. Njegovo otkrivanje i kažnjavanje (kako u smislu pravosnažne osude, tako i u smislu izvršenja kazne), generiše određene troškove, budući da se za izvršenje ovih poslova koriste realni resursi – kapital i radna snaga. Otkrivanje prestupnika pretpostavlja postojanje delotvorne policije, što znači dovoljno kapitala i radne snage alociranih u ovu delatnost, kako bi se ona delotvorno obavljala. Što je više resursa uloženo u policijsku službu, veća je *ceteris paribus* verovatnoća otkrivanja prestupnika, pa je stoga i veća verovatnoća njihovog kažnjavanja. Isto se odnosi na pravosuđe, koje treba da raspolaže sa dovoljno resursa (kapitala i radne snage, odnosno fizičkog i ljudskog kapitala) kako bi bilo delotvorno. Konačno, izvršenje određenih vrsta kazni takođe je vezano za neizbežne troškove. Na primer, izvršenje zatvorske kazne podrazumeva i kapital (zatvorska „postrojenja“) i radnu snagu (zatvorski čuvari). Svi ti resursi imaju svoje oportunitetne troškove, što znači da oni koji su angažovani na ovaj način mogu da se angažuju u nekim drugim delatnostima i da, na taj način, uvećavaju društveno blagostanje. Odatle i proizlaze troškovi generalne prevencije.⁶

Budući da usled vrednosti parametara funkcija troškova generalne prevencije, svaki iznos generalne prevencije koje je veći od nule generiše određeni iznos troškova,⁷ izvesno je da može da se donese prvi zaključak ekonomske teorije generalne prevencije: optimalni nivo generalne prevencije niži je od njenog maksimalnog nivoa.⁸ Obrazloženje ovog nalaza vrlo je jednostavno: čim postoje troškovi,

6 Jedno od osnovnih načela ekonomske nauke je da su svi troškovi sa kojima se suočavaju privredni subjekti u osnovi oportunitetni troškovi, odnosno da su posledica učinjenog izbora. Više o karakteru troškova videti u: Nicholson /1996/.

7 Obrnuti nalaz ne važi. Naime, pri nultom nivou generalne prevencije, usled postojanja određenih fiksnih troškova, troškovi generalne prevencije mogu da budu veći od nule.

8 Ovaj i svi sledeći nalazi ekonomske teorije generalne prevencije dobijeni su na osnovu formalnog (matematičkog) modela koji se zasniva na funkciji društvenog blagostanja, odnosno traženju njene ekstremne vrednosti (maksimuma). Funkcija društvenog blagostanja zasnovana je na individualnom blagostanju, odnosno društveno blagostanje predstavlja sumu individualne korisnosti svih članova društva /Polinsky i Shavell, 2000/. Ovakav pristup znači i da je individualna korisnost prestupnika koja je prisvojena činjenjem krivičnog dela sadržana u društvenom blagostanju. Iako je bilo autora koji su osporavali ovakav pristup /Stigler, 1970. i Lewin i Turmbull, 1990/, u savremenoj ekonomskoj teoriji, odnosno u savremenoj ekonomskoj teoriji kriminala, u

optimalnost se zasniva na izjednačavanju graničnih veličina koje su veće od nule. Treba da se izjednače granična društvena korisnost koja proizlazi iz dodatne jedinice generalne prevencije, odnosno posledičnog umanjenja nivoa kriminala, i granični troškovi, oni troškovi koji su potrebni da se obezbedi dodatna jedinica generalne prevencije, odnosno umanjenje nivoa kriminala. Razborito je pretpostaviti da je granična korisnost generalne prevencije uvek (pri svakom njenom nivou) opadajuća, dok su njeni granični troškovi rastući,⁹ što omogućava da se u uvek dobije jednoznačno optimalno rešenje, tj. jednoznačni nivo optimalne generalne prevencije koji je neminovno niži od njegovog maksimalnog nivoa.

„Borba protiv kriminala po svaku cenu“ je možda atraktivan medijski slogan, pogodan za politički marketing, ali to svakako nije ono što je društveno optimalno, budući da optimalni nivo zavisi upravo od cene. To je sasvim jasno i političarima pri donošenju odluka u političkom procesu, onih odluka koje se donose bez prisustva medija, budući da su budžetski rashodi uvek ograničeni i svaki rashod ima alternativnu namenu. Ono što se uloži u jaču policiju ili efikasnije pravosuđe, na primer, dovodi do slabije zdravstvene zaštite ili do nižeg kvaliteta obrazovanja. Kao i svi drugi resursi, i oni koji si predmet budžetskog procesa imaju svoju alternativnu namenu, pa time i svoje oportunitetne troškove. Samim tim, postoji konkurencija za sredstva koja se raspodeljuju budžetom, pa je stoga svakom političaru jasno da borba protiv kriminala uvek ima svoju cenu. Ta cena je manja javna potrošnja u drugim oblastima u kojima država, odnosno javni sektor neposredno ili posredno, pruža usluge finansirane iz budžeta.

3. OPTIMALNA KOMPOZICIJA FAKTORA GENERALNE PREVENCIJE

Sama koncepcija optimalne generalne prevencije u dobroj meri se svodi da pitanje optimalnog nivoa sprovođenja zakona, budući da je malo verovatno da će optimalni nivo generalne prevencije da se postigne uz maksimalnu (jediničnu) verovatnoću primene kazne, tj. jediničnu verovatnoću otkrivanja prestupnika i njegovog kažnjavanja /Stigler, 1970/. Odatle sledi i zanimljivo pitanje: da li optimalni nivo generalne prevencije, odnosno optimalni nivo sprovođenja zakona, podrazumeva postojanje određenog nivoa kriminala? U slučaju pozitivnog odgovora, može se govoriti o optimalnom nivou kriminala koji je različit od nule – društveno je poželjno da postoji određeni nivo kriminala. Iako je teorijski moguće da optimalni nivo kriminala bude nulti nivo, odnosno da je optimalni nivo generalne prevencije apsolutna prevencija, to zavisi od parametara modela, mala je verovatnoća da će parametri

potpunosti je prihvaćena koncepcija koja u društveno blagostanje uključuje i ukupnu individualnu korisnost prestupnika, odnosno korisnost koja je posledica činjenja krivičnog dela.

- 9 Pri visokom nivou generalne prevencije korisnost do koje dolazi usled dodatne jedinice te prevencije, odnosno posledičnog umanjenja kriminala, manja je nego pri niskim nivoima generalne prevencije, odnosno veoma rasprostranjenom kriminalu. Isto tako, pri niskim nivoima generalne prevencije, troškovi „proizvodnje“ njene dodatne jedinice manji su nego pri njenim visokim nivoima.

modela uzimati one veličine koje će omogućiti takav ishod.¹⁰ Kako navodi Garoupa /1997/, u velikoj većini ekonomskih modela optimalni nivo generalne prevencije ne eliminiše kriminal – postoji optimalni nivo kriminala koji je različit (veći) od nule.

No, pošto je teorijski jasno i jednoznačno definisan optimalni nivo generalne prevencije, otvara se pitanje optimalne kompozicije faktora generalne prevencije – to je ona kompozicija kojom se pri optimalnom nivou generalne prevencije maksimizuje društveno blagostanje /Polinsky i Shavell, 1979/. Naime, generalna prevencija zasniva se na očekivanoj vrednosti kazne, a ona se sastoji od dve komponente: verovatnoći njene primene i visini zaprećene (propisane) kazne. Promena i jedne i druge veličine dovodi do promene nivoa generalne prevencije. U uslovima u kojima se razlikuju funkcija troškova verovatnoće primene kazne i funkcija troškova izvršenja same kazne, otvara se pitanje optimalne kombinacije faktora. Optimalno rešenje zavisi od pretpostavki, odnosno parametara modela ponašanja pojedinaca. Izvorni Bekerov model zasniva se na dve pretpostavke relevantne za optimalnu kombinaciju faktora. Prva je da je kazna za krivično delo isključivo novčana kazna, koja predstavlja besplatan transfer dohotka, odnosno bogatstva od prestupnika ka budžetu – drugim rečima, troškovi tog transfera jednaki su nuli. Druga je da su ljudi neutralni prema riziku, odnosno da one koji razmatraju da li da učine krivično delo karakteriše konstantna granična korisnost novca.¹¹

Prva pretpostavka o tome da je kazna za prestupnika isključivo novčana kazna zasniva se na nalazu o ekonomskoj superiornosti ove vrste kazne. Novčana kazna, u poređenju sa svim drugim vrstama kazne, najpogodnija je kazna sa stanovišta društvenog blagostanja. Naime, kazna po svojoj prirodi predstavlja prisilno umanjeње nivoa korisnosti (ličnog blagostanja) kažnjenika. U slučaju novčane kazne, to umanjeње se postiže oduzimanjem dohotka, odnosno bogatstva, što dovodi do umanjeња potrošnje, pa time i nivoa korisnosti. Taj dohodak, odnosno to blagostanje, nisu izgubljeni, već samo preraspodeljeni, pa se zato govori o transferu. Onoliko dohotka koliko je izgubio kažnjenik, dobili su korisnici budžetskih sredstava (u formi uvećane javne potrošnje) ili poreski obveznici (u formi umanjeњog poreskog opterećenja). Shodno tome, društveni troškovi novčane kazne jednaki su jedino administrativnim troškovima, odnosno troškovima izvršenja ove kazne, što znači da su praktično jednaki nuli, odnosno zanemarljivi. Nasuprot tome, druge vrste kazne, poput zatvorske ili telesne, ne predstavljaju transfer, tako da umanjeње korisnosti prestupnika usled njegovog zatvaranja nije praćeno uvećanjem korisnosti drugih pojedinaca.¹² Štaviše,

- 10 Potrebno je, pre svega, da u slučaju svih pojedinaca koji čine jedno društvo postoji dovoljno mala razlika između korisnosti, odnosno dohotka od bavljenja kriminalom i bavljenja delatnostima koje su u skladu sa zakonom.
- 11 Odnos pojedinca prema riziku definiše se na osnovu karaktera individualne funkcije korisnosti novca. Oni čije ponašanje karakteriše opadajuća granična korisnost novca posmatraju se kao pojedinci koji imaju averziju prema riziku. Nasuprot tome, oni čije ponašanje karakteriše konstantna korisnost novca posmatraju se kao pojedinci koji su neutralni prema riziku. Oni koji su neutralni prema riziku ne traže bilo kakvo osiguranje. Šire o odnosu prema riziku videti u: Nicholson /1996/.
- 12 Izuzetak od ovog nalaza može da bude uvećanje korisnosti koje proizlazi iz činjenice da je zatvaranje jednog prestupnika njega samog onemogućilo od činjenja krivičnih dela, barem onih čije su žrtve pojedinci koji su van zatvora, pa tako može da utiče na nivo njihove korisnosti. U ovom

izvršenje zatvorske kazne generiše velike troškove, počev od fiksnih troškova (troškova „kapaciteta“) do troškova koji rastu sa povećanjem broja zatvorenika. Shodno navedenom, nasuprot novčanoj kazni, postoje znatni društveni troškovi zatvorske kazne, kao i drugih nenovčanih, odnosno neimovinskih kazni – društveni troškovi tih kazni su daleko veći od odgovarajućih troškova novčane kazne.¹³

Na osnovu druge pretpostavke, sa stanovišta efekata faktora očekivane vrednosti kazne na generalnu prevenciju, u uslovima neutralnosti prema riziku, potpuno je svejedno da li se ona postiže, odnosno povećava uvećanjem verovatnoće ili uvećanjem zaprećene kazne.¹⁴ Budući da su ukupni troškovi zaprećene kazne u modelu jednaki nuli, pa su stoga nuli jednaki i njeni granični troškovi, izvesno je da je sa stanovišta društva poželjno da se povećanje generalne prevencije postiže povećanjem zaprećene kazne, a ne povećanjem verovatnoće njene primene. Ravnotežni ishod ovog procesa je maksimalni iznos zaprećene (novčane) kazne. Time se dolazi do drugog nalaza ekonomske teorije generalne prevencije: optimalna je ona kombinacija faktora generalne prevencije koja se zasniva na maksimalnoj (novčanoj) kazni i onoj verovatnoći koja je, pri maksimalnoj kazni, potrebna da se postigne optimalni nivo generalne prevencije.¹⁵

Dokaz ovog nalaz je intuitivan, mada ga je Becker (1968) i formalno dokazao, a u nešto modifikovanom obliku i Garoupa (1997). Na ovaj nalaz se nadovezuju dve tzv. narodne teoreme. Prva je nalaz da povećanje iznosa maksimalne zaprećene kazne dovodi do umanjenja optimalne verovatnoće njenog izricanja. Time dolazi do rekompozicije generalne prevencije koja može da dovede do izmene njenog optimalnog nivoa. Druga teorema je nalaz da uvećanje maksimalne zaprećene kazne uvek dovodi do uvećanja očekivane vrednosti kazne, odnosno generalne prevencije. Ova dva nalaza se nazivaju narodnim teoremama, budući da su intuitivni i lako razumljivi. Da li su i tačni, drugo je pitanje, na koje ćemo se kasnije vratiti.

No, ovim se postavlja se pitanje kako definisati maksimalan iznos kazne. Budući da se u ovom razmatranju radi isključivo o novčanoj kazni, njen maksimalni iznos predstavlja ukupno bogatstvo prestupnika.¹⁶ Ovaj nesporni nalaz ekonomske teorije generalne prevencije (pri datim pretpostavkama, odnosno parametrima mo-

slučaju radi se o specijalnoj prevenciji, putem onemogućavanja, do koje dovodi zatvorska kazna. No, taj oblik specijalne prevencije deluje samo tokom izdržavanja kazne, a pokazalo se da u mnogim zemljama postoji znatna sklonost ka recidivizmu, što znači da se, na dugi rok posmatrano, poništavaju povoljni efekti specijalne prevencije.

- 13 Više o ekonomskim odlikama različitih vrsti kazni videti u: Becker /1968/ i Shavell /2004/.
- 14 Kao što je Becker /1968/ pokazao, ukoliko pojedinac ima averziju prema riziku, jedinično povećanje verovatnoće primene kazne ima snažniji efekat na generalnu prevenciju nego jedinično povećanje zaprećene kazne. Drugim rečima, povećanje verovatnoće primene kazne je „produktivnije“ u odnosu na povećanje zaprećene kazne.
- 15 Radi jednostavnosti, pretpostavlja se da postoji sistem apsolutno određenih kazni, tj. da zakon propisuje samo jednu visinu novčane kazne za određeno krivično delo. Uvođenje sistema relativno određenih kazni u kome sud odmerava kaznu u okviru zakonom propisanog raspona ne menja ove teorijske nalaze, već samo bespotrebno komplikuje analizu.
- 16 Maksimalan iznos kazne se određuje prema ukupnom bogatstvu (imovini) osuđenog prestupnika, budući da prestupnik može svoje bogatstvo (fond) da pretvori u dohodak (tok) kako bi platio novčanu kaznu. Štaviše, oduzimanje imovine određene vrednosti, nezavisno od toga kako je stečena, u ekonomskom smislu *de facto* predstavlja novčanu kaznu.

dela) može da se razmotri, odnosno ospori sa nekoliko aspekata.¹⁷ Prvi je da veoma često društva, usled dominantnih društvenih, odnosno ustavnih normi, nisu spremna da prestupniku zaprete maksimalnom (novčanom) kaznom. Ljudska prava su univerzalna kategorija, važe za sve pojedince, pa su u to uključeni i prestupnici. Na primer, oduzimanje nečijeg celokupnog bogatstva u mnogim zemljama se ne bi smatralo primerenom kaznom sa tog aspekta, budući da otvara pitanje egzistencije, kako samog prestupnika, tako i njegove porodice.

Drugo, legitimna je i veoma rasprostranjena koncepcija pravičnosti da kazna treba da bude primerena krivičnom delu, odnosno da bude jednaka društvenoj šteti koja je nastala činjenjem tog krivičnog dela.¹⁸ Kako navodi Becker /1968/, primena ove koncepcije zahtevala bi da verovatnoća primene kazne bude jednaka jedinici, a da zaprećena kazna bude jednaka društvenoj šteti (društvenim troškovima) koja je nastala na činjenjem krivičnog dela.¹⁹ U takvim okolnostima, čak i ukoliko se traži ekvivalent očekivane vrednosti kazne, odnosno ekvivalent generalne prevencije, može, a slučaju mnogih krivičnih dela to je veoma verovatno, da se dogodi da je maksimalna kazna (ukupna vrednost imovine prestupnika) daleko veća od društvene štete koja je načinjena, pa se time radi o „preteranom“ nivou generalne prevencije.²⁰ Samim tim, određivanje zaprećene kazne na njen maksimalni nivo protivreči ovako formulisanom načelu pravičnosti.²¹

-
- 17 U ovom radu se neće analizirati slučaj niske novčane kazne. Eksperimentom se pokazalo /Gneezy i Rustichin, 2000/ da novčana kazna koja predstavlja cenu kršenja pravila može da dovede ne do odvratanja, već do pospešivanja kršenja pravila. Eksperiment se zasnivao na naplaćivanju male kazne roditeljima koji po svoju decu dođu posle kraja radnog vremena vrtića. Uvođenje te kazne dovelo je povećanja kašnjenja u odnosu na prethodni aranžman u kome kašnjenje nije novčano kažnjavano. Autori su ponudili nekoliko teorijskih objašnjenja zabeleženog paradoksa, ali ni jedno o njih nije uverljivo, tako da se ne može osporiti teza o efektima novčane kazne na generalnu prevenciju, čak i mi njenom malom iznosu.
- 18 Iz ekonomskog ugla posmatrano, ovo načelo pravičnosti bi se moglo interpretirati na sledeći način. Budući da krivično delo generiše negativne eksterne efekte, društvena šteta je jednaka ukupnim društvenim troškovima, a novčana kazna treba da bude jednaka tim troškovima. Na ovaj način, pravična kazna *ipso facto* predstavlja porez u smislu Pigua. Drugim rečima, može se zaključiti da je ovako definisana pravična kazna istovremeno i ekonomski efikasna kazna, na isti onaj način na koji je ekonomski efikasan i porez u smislu Pigua /Stiglitz, 1986/. Stoga je uobičajeno /Polinsky i Shavell, 1984/ da se onaj nivo generalne prevencije, odnosno odvratanja kojim je očekivana vrednost kazne ispod društvene štete naziva „nedovoljnim“ (*underdeterrence*), dok se onaj koji je iznad društvene štete naziva „preteranim“ (*overdeterrence*).
- 19 Becker /1968/ navodi da primena ovakve koncepcije iz analize isključuje troškove kažnjavanja, odnosno troškove vezane za primenu i izvršenje kazne. Samim tim, relativizuje se prethodni nalaz o ekonomskoj efikasnosti načela pravičnosti. Da bi se postigla ekonomska efikasnost potrebno je da očekivana vrednost kazne odgovara iznosu društvene štete koji uključuje i troškove kažnjavanja, odnosno troškove vezane za primenu kazne.
- 20 Ovaj nalaz ne treba poistovećivati sa odnosom između kazne i individualne korisnosti prestupnika od bavljenja kriminalom. Naime, društveni troškovi su daleko veći od transfera bogatstva, odnosno blagostanja od žrtava ka prestupniku, pa stoga i od prirasta individualne korisnosti prestupnika od činjenja krivičnog dela. Upravo se u tome i krije osnova za posmatranje krivičnih dela kao dela „velike društvene opasnosti“.
- 21 Štaviše, u savremenim pravnim sistemima je uobičajeno da se iznos kazne propisuje opštom normom („za svako lice koje učini“), dok bi određivanje kazne prema bogatstvu prestupnika bila svojevrsna individualizacija kazne.

Treće, u mnogim zemljama zakonodavna vlast ne veruje u novčane kazne kao primarne kazne za krivična dela, pogotovo ona najteža, već dominira mišljenje da generalnoj prevenciji (odvratanje) treba dodati i specijalnu, u formi onesposobljavanja, odnosno resocijalizacije prestupnika, što se, načelno posmatrano, postiže pre svega zatvaranjem prestupnika, a ne novčanom kaznom. Time se upravo taj prestupnik makar privremeno sprečava da čini nova krivična dela (bar prema onima koji nisu u zatvoru), a smatra se i da se javljaju neke mogućnosti za resocijalizaciju. To znači da se nekim drugim ciljevima kažnjavanja daje prednost u odnosu na generalnu prevenciju.²² Samim tim, u stvarnosti politike kažnjavanja su takve da su veoma daleko od maksimalne (novčane) kazne, odnosno optimalne kompozicije faktora generalne prevencije koja se zasniva na maksimalnoj kazni.

Dosadašnja pitanja bila su vezana za način definisanja maksimalnog iznosa novčane kazne kao efikasne kazne, ali se može postaviti i pitanje društvene poželjnosti efikasne kazne definisane na ovakav način. Naime, korišćena definicija efikasnosti zasnovana je na maksimizaciji društvenog blagostanja, a ključna implicitna pretpostavka analize jeste da se država, odnosno oni koji u ime države donose odluke o kaznenoj politici, ponašaju ili bar treba da se ponašaju tako da im je cilj upravo i jedino maksimizacija društvenog blagostanja, odnosno zaštita javnog interesa. Drugim rečima, analiza se zasniva na pretpostavci o postojanju benevolentne države. Međutim, ponašanja mnogih vlada daju za pravo onima koji smatraju da je opravdano da se ta pretpostavka zameni onom o predatorskoj državi – državi koja se intenzivno uključila u traganje za rentom, pa je stoga cilj takve države maksimizacija budžetskih prihoda, bez obzira na to koje efekte ta maksimizacija ima.²³ U takvim uslovima novčana kazna, kao efikasna kazna, posebno je podložna predatorskoj zloupotrebi, budući da država ima motiv da očekivanu vrednost kazne postavi isuviše visoko, odnosno da dođe do nivoa generalne prevencije koji je viši od optimalnog, kako bi se maksimizovao budžetski prihod, odnosno maksimizovala renta koja se prisvaja /Garoupa i Klerman, 2002, Dittman, 2006 i D'Antoni i Galbiati, 2007/. Nasuprot tome, neefikasne kazne poput zatvorske, koje nemaju komponentu transfera, nisu podložne ovakvoj zloupotrebi. Preterano visoki nivo generalne prevencije zasnovane na zatvorskoj kazni samo će uvećati troškove izvršenja kazne, odnosno budžetske rashode u odnosu na optimalan nivo, bez ikakvog povećanja budžetskih prihoda, pa predatorska država nema motiv da uvodi ovakav nivo gene-

22 Ovo ne znači da zatvorska kazna nema efekata na generalnu prevenciju. Ti efekti mogu da budu veoma snažni, jedino što se postavlja pitanje troškova generisanja tih efekata. Ovde se radi samo o tome da novčana kazna nema efekata na sve vidove specijalne prevencije, odnosno da je neutralna u odnosu na onesposobljavanje i resocijalizaciju. Uvođenjem zakonske mogućnosti za oduzimanje imovine stečene (organizovanim) kriminalom (na primer, Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, Službeni glasnik RS 97/08), zakonodavna vlast pokazuje da smatra da zatvorska kazna ne generiše dovoljno snažnu generalnu prevenciju, a ni specijalnu prevenciju u vidu odvratanja, i da je treba pojačati, odnosno da treba umanjiti dohodak koji se stiče kriminalom. Zanimljivo je da se ni u ovom slučaju ne radi o maksimalnoj (novčanoj) kazni, budući da ona odgovara vrednosti celokupnog bogatstva prestupnika, a ne samo onom delu koji je stečen kriminalom.

23 Raspodela tako maksimizovanih budžetskih prihoda nije predmet ove analize.

ralne prevencije.²⁴ Stoga se pokazalo /Friedman, 1999 i Wickelgren, 2003/ da je, u takvim uslovima, postojeća struktura primenjenih kazni iako neefikasna, društveno poželjnija nego ona koja bi bila ekonomski efikasna.²⁵

Još jedan problem se javlja u pogledu nalaza o optimalnoj generalnoj prevenciji koja se zasniva na maksimalnoj zaprećenoj (novčanoj) kazni. Radi se o problemu marginalne kazne /Stigler, 1970/. Imajući u vidu da se krivična dela mogu rangirati po svojoj težini, odnosno po društvenoj šteti koju izazivaju, problem marginalne kazne svodi se na to da kazna za svako krivično delo treba da bude primerena, tj. proporcionalna težini tog krivičnog dela, odnosno društvenoj šteti koje je to krivično delo generisalo. Drugim rečima, sa povećanjem težine krivičnog dela, treba da raste i zaprećena kazna, što znači da marginalna kazna (povećanje kazne do kojeg dolazi sa jediničnim povećanjem težine krivičnog dela) treba da bude pozitivna i umerena, proporcionalna povećanju težine krivičnog dela, odnosno društvene štete do koje ono dovodi. To stvara dobre podsticaje onima koji čine krivična dela, kada se nalaze u dilemi koje od više krivičnih dela da učine. Prestupnici u takvim okolnostima mogu da imaju podsticaj da učine ono koje generiše najmanju društvenu štetu. Ukoliko je za sva krivična dela predviđena ista zaprećena kazna (maksimalna), onda će prestupnik, kojeg očekivana vrednost kazne nije odvrátila od činjenja krivičnog dela, imati podsticaj da učini teže krivično delo (ukoliko mu donosi veću očekivanu korisnost) ili će bar biti indiferentan prema krivičnim delima različite težine. To će, međutim, dovesti do umanjenja ukupnog broja učinjenih krivičnih dela, budući da za neka krivična dela generalna prevencija neće biti samo optimalna, nego će njen nivo biti preterano visok. Shodno tome, jedinstvena maksimalna zaprećena kazna može da, pri umanjenom broju krivičnih dela, dovede do pogoršavanja njihove strukture, odnosno do uvećanja ukupne štete (društvenih troškova). Društvo se nalazi pred izborom većeg broja lakših ili manjeg broja težih krivičnih dela.

Kako rešiti navedeni problem? Teorijski posmatrano, na prvi pogled je i dalje optimalna maksimalna kazna za sva krivična dela. Problem, međutim, leži u tome što se verovatnoće kažnjavanja prestupnika ne mogu diferencirati po krivičnim delima, kako bi se za svako krivično delo formulisala (njegova) optimalna očekivana vrednost kazne. Iako postoje indicije da se verovatnoće otkrivanja prestupnika razlikuju od jednog do drugog krivičnog dela, a može da se razlikuje i verovatnoća njegove pravnosnažne osude, te razlike su objektivno uslovljene, tj. radi se o veličinama kojima se ne može upravljati. Stoga se zaključak svodi na teorijski nalaz da je makar

24 Štaviše, kako su pokazali D'Antoni i Galbiati /2007/ upravo uvođenje ekonomski neefikasnih kazni (poput zatvorske) predstavlja verodostojan signal da se ne radi o predatorskoj državi.

25 Friedman /1999/ je ponudio turobnu sliku sveta sa efikasnim kaznama. Od svakog prestupnika prvo treba da se naplati novčana kazna u iznosu njegovog celokupnog bogatstva. Ukoliko to nije dovoljno prestupnik treba da se zatvori uz prinudnu rad, ukoliko je njegova produktivnost dovoljna da pokrije troškove njegovog zatočenja (granične i prosečne), a ukoliko ti troškovi nisu pokriveni, onda nad njim treba da se izvrši smrtna kazna, a njegovi organi upotrebe za transplan-taciju. Svet koji nas okružuje se, očigledno, razlikuje od opisanog. Iako je autor kao osnovni cilj svog rada postavio objašnjenje zbog čega se naša realnost razlikuje od sveta efikasnih kazni koji je opisao, u tome nije uspeo. Naprotiv, objašnjenja koja je dao idu u prilog neizbežnosti sveta efikasnih kazni – onoga koji danas ne postoji.

jedna optimalna kazna maksimalna zaprećena kazna (za najteže krivično delo), dok se dopušta mogućnost da su ostale kazne niže od maksimalne i da treba da budu rastuće sa težinom krivičnog dela /Wilde, 1992/.

Sa stanovišta marginalne generalne prevencije, zanimljivo je i pitanje obaranja pravnog standarda dokaza potrebnih za izricanje osuđujuće presude. Na prvi pogled, obaranje tih standarda dovodi do povećanja verovatnoće pravosnažne osuđujuće presude, pa se time uvećava i očekivana vrednost kazne, odnosno i generalna prevencija. Međutim, kako je pokazao Ognedal /2005/, ovakav potez neminovno dovodi do poremećaja marginalne očekivane vrednosti kazne – uvećava se relativna očekivana vrednost kazne za lakša krivična dela u poređenju sa težim krivičnim delima. Naime, radi se o tome da teža krivična dela iza sebe ostavljaju više (u odnosu na lakša krivična dela) onih dokaza koji mogu da izdrže stroži pravni standard dokaza na sudu. Naime, podizanje pravnog standarda manje obara verovatnoću izricanja presude, pa time i primene kazne u slučaju težih krivičnih dela. Raste relativna verovatnoća primene kazne u slučaju težih krivičnih dela. Nasuprot tome, u slučaju obaranja pravnog standarda, raste relativna verovatnoća primene kazne u slučaju lakših krivičnih dela. Posledica toga je manje relativno odvratanje od težih krivičnih dela, što znači da se stvaraju podsticaji prestupnicima da, kada već krše zakon, čine teže krivično delo.

4. MODIFIKACIJE OPTIMUMA

Sva dosadašnja razmatranja zasnivala su se na pretpostavci da iznos zaprećene kazne ne utiče na verovatnoću njenog izricanja, odnosno na verovatnoću pravosnažne osude. Ta pretpostavka teško da je održiva, budući da činjenice govore suprotno. Još je Becker /1968/ naglasio da uvećanje zaprećene kazne dovodi do umanjenja verovatnoće da će ta kazna zaista da se i izrekne. Bez obzira na to da li odluku o tome donosi sudija ili porota, sa povećanjem iznosa zaprećene kazne povećava se i strah da ne dođe do greške I tipa (kažnjen nevin pojedinac) i to relativno više nego do greške II tipa (nekažnjen krivac). Kasniji radovi na tu temu /Adreoni, 1991 i Fees i Wohlschlegel, 2009/ modelski su pokazali kako uvećanje iznosa zaprećene kazne može da dovede do smanjenja odlučnosti, pa time i verovatnoće pravosudnih organa da izreknu tu kaznu. Takođe, strože zaprećene kazne dovode do strožeg pravnog standarda dokaza koji je potreban za izricanje kazne /Tabach, 2009 i Lando, 2009/, pa se i na taj način umanjuje verovatnoća izricanja zaprećene kazne. Shodno svemu navedenom, stroža zaprećena kazna može da dovede do umanjenja nivoa generalne prevencije. Stoga je u analizu /Garoupta, 1997/ uvedena i elastičnost verovatnoće izricanja kazne, odnosno promena verovatnoće donošenja pravosnažne osuđujuće presude (pa time i kažnjavanja prestupnika) do koje dolazi sa jediničnom promenom zaprećene kazne. Osnovni nalaz u pogledu ove elastičnosti je da je maksimalna zaprećena kazna optimalna kazna ukoliko je pri tom njenom iznosu navedeni koeficijent elastičnosti manji od jedan.²⁶ Obrazloženje je jednostavno. Ukoliko je koefici-

26 Ova teorijska analiza se može dopuniti napuštanjem pretpostavke o postojanju sistema apsolutno određenih kazni i uvođenjem sistema relativno određenih kazni, koji se zasniva na sudskom

jent elastičnosti verovatnoće izricanja kazne manji od jedan, to znači da je poslednje uvećanje iznosa zaprećene kazne dovelo do povećanja očekivane vrednosti kazne (usled povećanja iznosa zaprećene kazne) koji je veći od pada očekivane vrednosti kazne (usled umanjivanja verovatnoće izricanja kazne) do koje dolazi usled povećanja iznosa zaprećene kazne, što znači da je maksimalna kazna optimalna, budući da je zaprećena kazna čiji je iznos jedinično manji od maksimalne kazna koja obezbeđuje manju očekivanu vrednost kazne.²⁷

No, postavlja se pitanje šta se sa optimalnom kaznom dešava ukoliko je nivo bogatstva prestupnika isuviše nizak, odnosno ukoliko je društvena šteta koju je prestupnik načinio isuviše velika u odnosu na optimalnu kaznu koja je definisana kao maksimalna i ograničena bogatstvom samog prestupnika. Drugim rečima, postoji opasnost nedovoljnog nivoa generalne prevencije koji se ostvaruje ovako definisanom optimalnom kaznom.²⁸ Tada se postavlja pitanje „dopune“ novčane kazne drugom vrstom kazne. Time se dolazi do sledećeg nalaza ekonomske teorije generalne prevencije. I dalje je maksimalna novčana kazna optimalna. Međutim, ovu kaznu treba, ukoliko je ona nedovoljna i ukoliko su marginalni troškovi zatvorske kazne dovoljno mali, dopuniti zatvorskom kaznom /Polinsky i Shavell, 1984/. Drugim rečima, optimalna kazna sastoji se iz dva dela. Prvi treba da bude novčana kazna u iznosu maksimalne kazne, tj. prestupnikovog bogatstva, a drugi, ukoliko je potreban, tj. ukoliko je prva isuviše niska, od zatvorske kazne.

Uvođenjem zatvorske kazne u analizu, prelazi se na teren kazni koje generišu društvene troškove. A zatvorska kazna je upravo takva – ona generiše znatne troškove. Ne radi se samo o direktnim troškovima podizanja, opremanja, održavanja i funkcionisanja zatvora, tj. oportunitetnim troškovima svih onih resursa koji su za to angažovani, već se radi i o oportunitetnim troškovima vremena onih koji su zatvoreni. Da su van zatvora, uz apsolutnu generalnu prevenciju, oni bi bili angažovani u delatnostima koje stvaraju vrednost, odnosno uvećavaju društveno blagostanje.²⁹

odmeravanju kazne u okviru zakonski propisanog raspona. Cilj ovakve analize bi mogla da bude elastičnost verovatnoće izricanja kazne u odnosu na prosečnu vrednost izrečene kazne.

- 27 Potreban i dovoljan uslov za ovakvo tumačenje navedenog koeficijenta elastičnosti jeste pretpostavka da je taj koeficijent monotono rastući sa promenom iznosa zaprećene kazne. Ovakva pretpostavka je sasvim opravdana, budući da se navedeni efekti ne javljaju ili su vrlo slabi pri malim iznosima, odnosno niskim nivoima zaprećene kazne.
- 28 Ova opasnost je veoma realna. Velika većina prestupnika, onih koji čine krivična dela, ne spadaju u imućne ljude. Kako navodi Shavell /2004/, prema izveštaju Ministarstva pravde SAD, prosečni osuđenik-zatvorenik u poslednjoj deceniji prošlog veka bio je po svom dohotku na samom pragu siromaštva onako kako se prag siromaštva određuje u toj zemlji.
- 29 Zanimljivo je pitanje prinudnog rada u zatvorima, odnosno motiva zakonodavca za uvođenje te vrste (dodatne) kazne. Jedan mogući motiv zakonodavca je dalje pojačavanje kazne, odnosno umanjivanje nivoa korisnosti osuđenika. To se može proceniti na osnovu besmislenosti radnih zadataka koje su dobijali. Epizode poput zatočenja na Golom otoku pokazuju upravo ovakvu motivaciju. Na prvi pogled, kazneni sistem GULAG-a i prisilni rad zatočenika bio je motivisan pojačavanjem njihove kazne. Najnovija istraživanja na tu temu (Applebaum, 2003), međutim, pokazuju da je dobar deo motivacije pri osmišljavanju sistema GULGA-a bio zasnovan na želji da se obezbedi jeftina (praktično besplatna) radna snaga, naročito za velike infrastrukturne projekte poput Belomorskog kanala. Na sličan zaključak upućuju i epizode opisane u literaturi (Solženjicnov „Prvi krug“). Sve to navodi na to da je deo motivacije za uvođenje prinudnog rada bio vezan

Konačno, umanj enje korisnosti zatvorenika koje neminovno proizlazi iz same kazne nije u potpunosti kompenzovano transferom, odnosno uvećanjem korisnosti drugih pojedinaca koji čine društvo, onih koji nisu prestupnici.³⁰ Očigledno je da su društveni troškovi zatvaranja kao kazne veoma veliki. Razmatranje efekata korišćenja ovakve (skupe) kazne dovelo je do sledeća dva nalaza. Prvo, s obzirom na to da sa porastom zaprećene kazne, rastu i troškovi izvršenja kazne, budući da prestupnici provode više vremena u zatvoru, očigledno je da su marginalni troškovi izvršenja kazne pozitivni. Drugo, povećanje zaprećene (zatvorske) kazne dovodi do povećanja očekivane vrednosti kazne, što dovodi do povećanja stepena odvracanja, pa se umanjuje broj prestupnika koji se kažnjava zatvorom. To dovodi do obaranja troškovi izvršenja kazne, odnosno javlja se granična društvena korisnost od uvećanja zaprećene kazne /Kaplou, 1990/. Efekat ova dva nalaza na optimalni iznos zaprećene kazne zavisi od veličine, odnosno funkcije marginalnih troškova i marginalne koristi zaprećene kazne.³¹

Dosadašnja analiza zasnivala se na pretpostavci da su svi pojedinci neutralni prema riziku. Ukoliko potencijalni prestupnici nisu neutralni prema riziku, nego imaju averziju prema riziku, u svoju racionalnu kalkulaciju na osnovu koje donose odluke uključuju i premiju na rizik. Time se modifikuju dosadašnji nalazi i postavlja se pitanje kako uvođenje premije na rizik utiče na optimalnu visinu kazne. Premija na rizik je onaj iznos dohotka (novca) koji su racionalni pojedinci spremni da plate kako bi se oslobodili rizika. Alternativno posmatrano, to je onaj iznos koji pojedinac traži da mu bude plaćen kako bi snosio rizik, odnosno kako bi iz bezrizične situacije prešao u rizičnu. Što je veći rizik, veća je *ceteris paribus* premija na rizik koja se plaća, odnosno koja se zahteva. Kada se ovaj nalaz primeni na osnovni uslov na osnovu koga se donose odluke o činjenju krivičnog dela, sledi da povećanje verovatnoće kažnjavanja prestupnika, tj. povećanje rizika prestupnika da će biti kažnjen, više uvećava generalnu prevenciju nego povećanje zaprećene kazne.³² Naime, samo postojanje premije na rizik koja raste sa povećanjem verovatnoće izricanja presude

za rešavanje problema oportunitetnih troškova vremena zatvorenika. Naravno, prinudni rad je u svojoj osnovi robovski rad i takav aranžman ne nudi podsticaje za ekonomsku efikasnost angažovane radne snage.

- 30 Ne treba smetnuti sa uma da sama kazna dovodi do umanjenja ličnog blagostanja prestupnika (to joj je i svrha), pa time i *ceteris paribus* do smanjenja društvenog blagostanja, budući da se funkcija društvenog blagostanja zasniva isključivo na blagostanju pojedinaca kao argumentima. Zbog toga je, u cilju maksimizacije društvenog blagostanja potrebno da se obezbedi kompenzacija, odnosno transfer koji omogućava da se gubitak blagostanja prestupnika kompenzuje.
- 31 Implicitna pretpostavka ove analize je da verovatnoća kažnjavanja prestupnika ne zavisi od iznosa zaprećene kazne. Ovim se olakšava analiza, a ukoliko je potrebno, ovi nalazi se lako mogu kombinovati sa prethodnim nalazom vezanim za koeficijent elastičnosti očekivane vrednosti kazne.
- 32 Povećanje verovatnoće otkrivanja prestupnika zavisi od čitavog niza činilaca. Pokazalo se da neke promene zakona koje su imale za cilj povećanje otkrivanja prestupnika, odnosno povećanje očekivane vrednosti kazne, pa time i generalne prevencije, daju suprotne rezultate. Na primer, kako navodi Iyengar /2009/, uvođenje zakonske obaveze hapšenje osumnjičenog za nasilje u porodici u mnogim saveznim državama SAD dovelo je do povećanja stope ubistava u porodici, što se može tumačiti obaranjem generalne prevencije i to na dva načina. Prvo, žrtve su, suočene sa nezbežnim hapšenjem, u manjoj meri nego ranije prijavljivale nasilje u porodici. Drugo, uhapšeni prestupnici su dobili motiv za osvetu koja se završavala i ubistvom.

dovodi do svojevrsne multiplikacije dejstva povećanja verovatnoće izricanja kazne. Iz drugog ugla posmatrano, sa stanovišta generalne prevencije, više se isplati uvećavati verovatnoću izricanja kazne, nego samu zaprećenu kaznu. Ovo je nalaz do koga je, drugim putem, došao još Becker /1968/. Na ovom nalazu zasniva se sledeći nalaz ekonomske teorije generalne prevencije: ukoliko pojedinci imaju averziju prema riziku, optimalni iznos zaprećene kazne može biti manji nego njen maksimalni iznos /Polinsky i Shavell, 1979/.

Obrazloženje ovog teorijskog nalaza je jednostavno: umanjeno optimalnog iznosa zaprećene kazne ispod maksimalnog može da kompenzuje postojanje „preterane“ generalne prevencije u poređenju sa situacijom u kojoj su pojedinci neutralni prema riziku, budući da sama averzija prema riziku vrši funkciju odvratanja od krivičnog dela. Drugim rečima, postojanje averzije prema riziku „radi“ u korist društva, budući da će manje resursa da se koristi za pružanje optimalne generalne prevencije, pa se time uvećava društveno blagostanje.³³

Zanimljiva novina je i uvođenje proizvodne funkcije generalne prevencije /Henderson i Palmer, 2002/. Načelno posmatrano, ovakav pristup može da nam omogući bolje razumevanje načina na koji se uspostavlja generalna prevencija. Osnovni teorijski nalaz do koga su došli autori, međutim, nije previše intrigirajući: u uslovima u kojima troškovi nisu nulti, optimalno povećanje nivoa generalne prevencije zahteva uvećanje i verovatnoće primene kazne i zaprećene kazne. Zanimljivije su, međutim, mogućnosti koje leže pred ovakvim pristupom, naročito ukoliko se razmotre parametri ove proizvodne funkcije, kako bi se, na primer, dobio odgovor na pitanje da li je elastičnost supstitucije proizvodnih faktora jedinična, konstantna ili varijabilna. Načelno posmatrano, ovakav pristup nudi obilje mogućnost za bolje razumevanje procesa nastanka generalne prevencije, a vreme će pokazati da li će te mogućnosti biti iskorišćene i kakvi će rezultati dobiti.

5. ZAKLJUČAK

Prvi zaključak ekonomske teorije generalne prevencije glasi da je optimalni nivo generalne prevencije niži od njenog maksimalnog nivoa. Ovaj nalaz je posledica činjenice da resursi koji se koriste za stvaranje generalne prevencije imaju svoje oportunitetne troškove. Ukoliko su potencijalni prestupnici neutralni prema riziku i ukoliko je jedina kazna za krivična dela novčana kazna, ekonomska teorija generalne prevencije pokazala je da je maksimalna (zaprećena) kazna optimalna kazna. Ovo je posledica činjenice da su društveni troškovi aktivnosti koje uslovljavaju verovatnoću pravnosnažne osuđujuće presude veći od nule, dok su društveni troškovi novčane kazne praktično jednaki nuli. Maksimalan iznos zaprećene novčane kazne

33 Verovatno da je jedna od najznačajnijih komponenti verovatnoće kažnjavanja prestupnika verovatnoća otkrivanja prestupnika, a ta verovatnoća zavisi od količine resursa angažovanih u policiji i produktivnosti njihovog angažovanja. Lin /2009/ uverljivo objašnjava koji su to metodološki problemi doveli do toga da je malo empirijskih istraživanja potvrdilo ovu teorijsku nespornu tezu. Isti autor je pokazao da rešavanje tih problema omogućava empirijsku verifikaciju navedene teorijske hipoteze.

jednak je bogatstvu prestupnika. Budući da je novčana kazna jedina ekonomski efikasna kazna, ukoliko je bogatstvo prestupnika isuviše malo u odnosu na društvenu štetu koja je nastala krivičnim delom koje je učinio, novčana kazna može da se dopuni kaznom zatvora, ukoliko su marginalni troškovi te kazne umereni.

Nalaz o maksimalnoj kazni kao optimalnoj važi ukoliko je pri maksimalnom iznosu kazne koeficijent elastičnosti očekivane vrednosti kazne u odnosu na zaprećenu kaznu manji od jedan. U suprotnom, optimalan iznos kazne je manji od maksimalnog. Takva situacija se javlja usled obaranja verovatnoće izricanja kazne do koje dolazi sa povećanjem njene vrednosti. Jedan od mehanizama ove veze jeste i stroži pravni standard dokaza do kojeg dolazi sa pooštavanjem zaprećene kazne.

Averzija prema riziku potencijalnih prestupnika udaljava optimalnu kaznu od maksimalne, budući da je relativna efikasnost odvratanja usled povećanja verovatnoće pravnosnažne osuđujuće presude veća od odgovarajuće efikasnosti povećanja kazne. Što je veća averzija prema riziku, veća je razlika između optimalne i maksimalne zaprećene kazne.

Literatura

- Andreoni, J. /1991/: Reasonable Doubt and the Optimal Magnitude of Fines: Should the Penalty Fit the Crime, *RAND Journal of Economics*, Vol. 22
- Applebaum, A. /2003/: *GULAG: A History*, London: Allen Lane, The Penguin Press
- Becker, G.S. /1968/: Crime and Punishment: An Economic Approach, *Journal of Political Economy*, Vol. 76
- D'Antoni, M. i Galbiati, R. /2007/: A Signaling Theory of Nonmonetary Sanctions, *International Review of Law and Economics*, Vol. 27
- Dittmann, I. /2006/: The Optimal Use of Fines and Imprisonment if Government Don't Maximize Welfare, *Journal of Public Economic Theory*, Vol. 8
- Garoupa, N. /1997/: The Theory of Optimal Law Enforcement, *Journal of Economic Surveys*, Vol. 11
- Garoupa, N. i Klerman, D. /2002/: Optimal Law Enforcement with a Rentseeking Government, *American Law and Economics Review*, Vol. 4
- Feess, E. i Wohlschlegel, A. /2009/: Why Higher Punishment May Reduce Deterrence, *Economics Letters*, Vol. 104
- Friedman, D. /1999/: Why not Hang Them All: The Virtues of Inefficient Punishment, *Journal of Political Economy*, Vol. 107
- Gneezy, U. i Rustichini, A. /2000/: A Fine is a Price, *Journal of Legal Studies*, Vol. 29
- Henderson, J. i Palmer, J.P. /2002/: Does More Deterrence Require More Punishment? or Should the Punishment Fit the Crime, *European Journal of Law and Economics*, Vol. 13
- Iyenger, R. /2009/: Does the Certainty of Arrest Domestic Violence? Evidence from Mandatory and Recommended Arrest Laws, *Journal of Public Economics*, Vol. 93
- Kaplow, L. /1990/: A Note on the Optimal Use of Nonmonetary Sanctions, *Journal of Public Economics*, Vol. 42
- Lando, H. /2009/: Prevention of Crime and the Optimal Standard of Proof in Criminal Law, *Review of Law and Economics*, Vol. 5

- Lewin, J.L. i Trumbull, W.N. /1970/: The Social Value of Crime, *International Review of Law and Economics*, Vol. 10
- Lin, M.J. /2009/: More Police, Less Crime: Evidence from US State Data, *International Review of Law and Economics*, Vol. 29
- Nicholson, W. /1995/: *Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions*, Forth Worth and Orlando: The Dryden Press and Harcourt Brace & Company
- Ognedal, T. /2005/: Should the Standard of Proof be Lowered to Reduce Crime, *International Review of Law and Economics*, Vol. 25
- Polinsky, A.M. i Shavell, S. /1979/: The Optimal Tradeoff between the Probability and Magnitude of Fines, *American Economic Review*, Vol. 69
- Polinsky, A.M. i Shavell, S. /1984/: The Optimal Use of Fines and Imprisonment, *Journal of Public Economics*, Vol. 24
- Polinsky, A.M. i Shavell, S. /2000/: The Economic Theory of Public Enforcement of Law, *Journal of Economic Literature*, Vol. 38
- Shavell, S. /2004/: *Foundations of the Economic Analysis of Law*, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press
- Stigler, G.J. /1970/, The Optimum Enforcement of Law, *Journal of Political Economy*, Vol. 78
- Stojanović, Z. /2007/: *Krivično pravo: opšti deo*, XIV izdanje, Beograd: Pravna knjiga
- Tabbach, A. /2009/: Does a Rise in Maximal Fines Increase or Decrease the Optimal Level of Deterrence?, *Review of Law and Economics*, Vol. 5
- Wickelgren, A.L. /2003/: Justifying Imprisonment: On the Optimality of Excessively Costly Punishment, *American Law and Economics Review*, Vol. 5
- Wilde, L.L. /1992/: Criminal Choice, Nonmonetary Sanctions, and Marginal Deterrence: A Normative Analysis, *International Review of Law and Economics*, Vol. 12

Boris BEGOVIĆ

Full Professor, Faculty of Law, University Belgrade
Center for Liberal-Democratic Studies

ECONOMIC THEORY OF DETERRENCE: SOME BASIC ISSUES

SUMMARY

The aim of the paper is to review some basic issues of the economic theory of deterrence (general prevention), using economic methods and based on the contributions in the economic theory of crime. The analysis is focused to the optimal level of deterrence and optimal composition of the deterrence components: the punishment stipulated by law and probability that this punishment will be enforced. It was demonstrated that the optimal level of deterrence is always lower than the maximum one due to its social cost, i.e. the costs of the punishment itself and costs of its enforcement, including the costs of detection of the culprit and the costs of judicial process that leads towards punishment enforcement. Due to the difference in costs

function of the punishment itself and the probability of its enforcement, taking into account that the social costs of fine are negligible, optimal composition of the deterrence components is based on the maximum fine. The fine is the most efficient punishment from the economic point of view since its social costs are negligible, because it is only a welfare transfer: decrease of the culprit welfare is compensated by the increase of welfare of users of the budgetary funds or/and tax payers. The concept of the maximum fine is based on the individualized punishment and the amount of the maximum fine depends only on the culprits' wealth: all the wealth should be expropriated. There are both theoretical (the possibility of "overdeterrence" and zero marginal punishment, since probability of the punishment enforcement cannot be differentiated between the crimes, as well as the possibility of the predatory behavior of the state, i.e. maximization of budgetary revenues as a goal rather than deterrence) and practical obstacles (the concept of human right, built into constitutional constraints to punishment, as well as limited, i.e. insufficient wealth of the culprits) to the enforcement of the maximum fine as the optimal one. Modification of that optimum is based on the consideration of the marginal punishment (fine), causality link between the magnitude of punishment and the probability of its enforcement (increased magnitude leads to the decreased probability of the sentencing), possibility of introduction of the prison sentence supplementary to the fine if the culprit's wealth is too small, as well as relaxing the assumption about risk neutrality, presuming that rational individuals have aversion towards risk. If rational individual has aversion towards risk, increase in the probability of the punishment is more effective than the increase in magnitude of the punishment. It was demonstrated that, if the elasticity coefficient of expected punishment to its magnitude is bigger than one and if the potential culprits are risk averse, the optimal fine is smaller than the maximum one.

Key words: deterrence, expected punishment, fine, risk, welfare transfer.